

ΤΑ ΜΕΘΕΟΡΤΙΑ ΜΙΑΣ ΔΙΑΛΕΞΗΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΥ ΣΤΟ ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ

Δημοσιεύονται παρακάτω δύο συζητήσεις που ακολούθησαν τη διάλεξη του Ανδρέα Εμπειρικού «Περί μοντέρνας ποιήσεως» στις 26 Ιανουαρίου του 1971 στο Κολλέγιο Αθηνών (δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Νέα Εστία*, τχ. 1744, έτος 76ο, τομ. 151, Απρίλιος 2002, σελ. 561-572). Οι συζητήσεις αυτές, καθώς και ολόκληρη η ομιλία, μαγνητοφωνήθηκαν με φορητό κασετόφωνο από τον ποιητή Άκο Δασκαλόπουλο, αντιγράφηκαν σε ταινίες μαγνητοφώνου από τον Ανδρέα Εμπειρικό και καταχωρήθηκαν στο ηχογραφημένο αρχείο του (βλ. σχετικά το εισαγωγικό κείμενο του Γιώργη Γιατρομανωλάκη στο βιβλιαράκι που συνοδεύει το CD: *Ο Γιάννης Τσαρούχης διαβάζει Καβάφη στο σπίτι του Ανδρέα Εμπειρικού*, Άγρα, 2004). Η πρώτη συζήτηση λαμβάνει χώρα κατά τη δεξίωση που δόθηκε, μετά τη διάλεξη, στην αίθουσα των καθηγητών του Κολλεγίου. Το απόσπασμα που παρατίθεται είναι ένας διάλογος μεταξύ Γιώργου Φυλακτόπουλου¹ και Ανδρέα Εμπειρικού. Η δεύτερη συζήτηση πραγματοποιείται στο αυτοκίνητο Peugeot 504 του Ανδρέα και της Βιβίκας Εμπειρικού, με το οποίο επιστρέφουν στο σπίτι τους, μετά τη διάλεξη, οι προαναφερθέντες, η στενή τους φίλη, ζωγράφος, Νίκη Καραγάτση και ο Άκος Δασκαλόπουλος. Τα αποσπάσματα της ηχογράφησης που παρατίθενται περιλαμβάνουν το σύνολο της κάθε μιας από τις δύο συζητήσεις.

Τα αποσπάσματα αυτά επιτρέπουν την κατανόηση μερικών από τις λιγότερο γνωστές πλευρές της σκέψης του Ανδρέα Εμπειρικού, που δεν έχουν ποτέ διατυπωθεί γραπτά – παρόλη τη σημασία τους για την κατανόηση του έργου του. Στη σύντομη συζήτηση με το Γιώργο Φυλακτόπουλο τίθεται, παραδείγματος χάριν, το ζήτημα της ιδιοφυΐας. Φαίνεται καθαρά ότι οι έννοιες της μεγαλοφυΐας και της ιδιοφυΐας δεν τον εξέφραζαν. Τις θεωρούσε προβληματικές για την κατανόηση της ποιητικής έμπνευσης και εντελώς αντίθετες με τις αντιλήψεις του υπερρεαλισμού, σύμφωνα με τον οποίον οι προϋποθέσεις της έμπνευσης ενυπάρχουν, όχι

απλά «σε πολλούς» –όπως λέγεται στην ηχογράφηση ως ρητορική παραχώρηση στον Γ. Φυλακτόπουλο– αλλά σε όλους τους ανθρώπους. Ο Εμπειρικός θεωρεί τον υπερρεαλιστή ποιητή αγωγό μιας ενέργειας που πηγάζει από τις πραγματικότητες της ζωής, και όχι δημιουργό αυτής της ενέργειας. Για το λόγο αυτό αρνείται να χρησιμοποιήσει την έννοια της ιδιοφυΐας, ακόμα και για τους πιο προσφιλείς του ποιητές.

Το ζήτημα αυτό είναι ένα από τα περισσότερο επεξεργασμένα της θεωρίας του και αφορά την κριτική μιας γενικότερης αντίληψης για τη λογοτεχνία που αναπτύχθηκε από το γύρισμα του 20ού αιώνα: της αντίληψης του ποιητή ως εξαιρετικού, χαρισματικού, ανθρώπου. Η αντίληψη του αυτή σχετιζόταν, σε μεγάλο βαθμό, με αυτό που θεωρούσε ως παρερμηνεία του υπερανθρώπου του Νίτσε. Την ανάγνωση δηλαδή του υπερανθρώπου ως προτροπή προς τον υπερτονισμό της ατομικότητας, σε σχέση με την αντίληψη ότι υπάρχουν άνθρωποι που είναι από τη φύση τους ξεχωριστοί, που είναι προορισμένοι να εξέχουν, να κυβερνούν, που κρύβουν μέσα τους την πηγή μιας έμπνευσης ανώτερης από αυτήν των άλλων, πως είναι αυτοί οι «πραγματικοί ποιητές» – μια αντίληψη που φαίνεται να ασπάζεται σε κάποιο βαθμό ο Γ. Φυλακτόπουλος. Πρόκειται για μια αντίληψη του ρόλου του δημιουργού κυρίαρχη το Μεσοπόλεμο, η οποία αμφισβητήθηκε κυρίως απότο υπερρεαλιστικό κίνημα. Ακραίες εκφάνσεις αυτής της άποψης εκφράζονται κατεξοχήν στο έργο του Δραγούμη –τον οποίο ο Εμπειρικός θεωρεί καλό συγγραφέα, αλλά νάρκισσο και με τελείως αντίθετη, προς τη δική του, ευαισθησία– καθώς και σε μια περίοδο του έργου του Καζαντζάκη – στον οποίον προσάπτει ιδεολογική σύγχυση. Για λόγους που ουσιαστικά ανάγονται πάλι στη λατρεία της μεγαλοφυΐας, δεν έτρεφε συμπάθεια για τον Ezra Pound, τον T. S. Eliot και άλλους μοντερνιστές ποιητές, όπως ο Gottfried Benn –χωρίς αυτό να σημαίνει ότι απέρριπτε την ποίησή τους– καθώς και στη γαλλική σχολή που επηρεάστηκε από τον Maurice Barrès, που πρότεινε μια λατρεία του Εγώ βασισμένη σε μια καταχρηστική ανάγνωση του Νίτσε. Η ενασχόληση του

Ο Λεωνίδας Εμπειρικός είναι ιστορικός

Παρίσι 1952.
Διαβάζοντας
τον Μεγάλο Ανατολικό
(φωτ. Βιβίκα Εμπειρικού)

Αριστερή σελίδα: Στη λίμνη Λεμάν, γύρω στα 1925
(φωτ. μάλλον Μαράκης Εμπειρικός)

Εμπειρικού με την παρερμηνεία του Νίτσε έχει σαν έναυσμα, παρά τη γενικότερη διαφωνία του με το περιοδικό *Acéphale* (συμπλέει, αντιθέτως, με την *Contre-attaque* του Breton) την απόπειρα του Bataille το '37 για την αποκάλυψη της παραχάραξης του νιτσεϊκού έργου. Μια προσπάθεια αποκατάστασης του «μεγάλου ερημίτη», με στόχο την απάλειψη του ναζιστικού στίγματος, διαφαίνεται σε ένα ανέκδοτο ποιητικό κείμενο του 1946, γύρω από το φασισμό, με τίτλο *Der Zonder-Führer Nikolaus Schultz*, όπου επαναλαμβάνεται συχνά το μοτίβο της παρανόησης του Νίτσε από ένα γερμανό αξιωματικό της προσωπικής φρουράς του Χίτλερ. Σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο και μέχρι το θάνατό του, συνέλεγε στοιχεία για τις παρεμβάσεις στο έργο του Νίτσε από την αδελφή του Elisabeth Förster-Nietzsche. Η αντίληψή του ήταν ότι οι παρεμβάσεις αυτές ευθύνονται σε ένα βαθμό για την παραποίηση του συνολικού ανθρωπολογικού αιτήματος της νιτσεϊκής φιλοσοφίας για μια υπέρβαση της κείμενης λογικής και της κείμενης ηθικής, αίτημα που πηγάζει από την κριτική της καντιανής κατηγορικής επιταγής. Ενώ θεωρούσε ξένη προς τη φιλοσοφία του Νίτσε τη λογική της υπερεπένδυσης στο Εγώ, που της προσέδιδαν οι συνήθεις αναγνώσεις της στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα (μια αντίληψη που προσεγγίζει σε κάποια σημεία τη μελέτη του Deleuze για τον Νίτσε).

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη συνέχεια της απομαγνητοφωνημένης συζήτησης που πραγματοποιείται στο αυτοκίνητο σε έναν κύκλο οικείων, το ύφος του Εμπειρικού είναι διαφορετικό. Αφενός, ο λόγος γίνεται πολύ πιο ελεύθερος και απαλλάσσεται από το βαρύ κλίμα της δικτατορίας, λόγω της οικειότητας και της εμπιστοσύνης στις ανοιχτές πεποιθήσεις των συνομιλητών και, αφετέρου, γίνεται πιο απλουστευτικός, λόγω της συμμετοχής στη συζήτηση φίλων χωρίς ιδιαίτερες φιλοσοφικές γνώσεις. Η συζήτηση αυτή αποτελεί ίσως το σημαντικότερο τεκμήριο για την τεράστια σημασία που απέδιδε ο συγγραφέας στο *Μεγάλο Ανατολικό*. Φαίνεται επίσης η ειλικρινής και εντατική πίστη του στο όραμα της ερωτικής ελευθερίας, σαν μια συνολική λύση

στα προβλήματα του κόσμου, σαν μια μελλοντική επανάσταση που θα πάρει τη σκυτάλη από τις διάφορες επαναστάσεις –και τις πολιτικές– που έλαβαν χώρα στην ιστορία της ανθρωπότητας. Το κομμάτι αυτό της συζήτησης συνιστά μάλιστα και τη σαφέστερη δήλωση ότι ο *Ανατολικός* αποτελεί ένα πρόγραμμα δράσης, ένα μανιφέστο, που ο ρόλος του είναι να παρακινήσει τους ανθρώπους στην ερωτική ελευθερία. Νομίζω, η προτρεπτική αυτή διάθεση, είναι στη ρίζα του διδακτικού ύφους του *Ανατολικού*, που δανείζεται τον τρόπο των πολυδιαβασμένων και εύκολης πρόσβασης στην ευαισθησία του μεγάλου αναγνωστικού κοινού μυθιστορημάτων του Ιουλίου Βερν. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο ύφος του *Ανατολικού* ταιριάζει περισσότερο η επιχειρηματολογία και η γλώσσα του «διδακτικού» διάλογου στο αυτοκίνητο από αυτές της συζήτησης με τον Γ. Φυλακτόπουλο, ένα λόγιο καθηγητή με σημαντική φιλοσοφική παιδεία (Η διδακτική αυτή διάσταση επισημαίνεται στη μελέτη του Χρήστου Λάζου, «Κατήχηση και λειτουργική ή η αφηγηματική μήτρα του *Μεγάλου Ανατολικού*», *Διαβάζω*, τχ. 421, Σεπτέμβριος 2001, σελ. 119). Είναι ενδιαφέρον, τέλος, ότι από τη συζήτηση αυτή καθίσταται σαφές γιατί ο Ανδρέας Εμπειρικός δεν εξέδωσε το *Μεγάλο Ανατολικό* όσο ζούσε, μη θέλοντας να επωμιστούν συνέπειες οι οικείοι του, με δεδομένη την αντίδραση που το έργο θα προκαλούσε.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Καθηγητής ψυχολογίας στο Κολλέγιο Αθηνών από το 1935 ως το 1971· διετέλεσε επίσης διευθυντής του Οικοτροφείου και πρόεδρος του Παιδαγωγικού Συμβουλίου. Γνώριμος του Α. Εμπειρικού από την εποχή της εγγραφής μου στο Κολλέγιο το 1969, συνετέλεσε και στην πρόσκλησή του να μιλήσει εκεί· ο Α. Εμπειρικός τον θεωρούσε, εξάλλου, άνθρωπο δημοκρατικών αντιλήψεων και μεγάλης λογισσύνης. Έγραψε μεταξύ άλλων: *Memoirs of a witness: the German Occupation of Athens College (1941-1944)*, Αθήνα 1991, και *Πολεμικό ημερολόγιο Γεωργίου Φυλακτόπουλου, Απρίλιος 1941* (υπό έκδοση, Άγρα)

1. Συζήτηση με το Γιώργο Φυλακτόπουλο

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Στην ομιλία σας, η οποία πραγματικά υπήρξε εξαιρετική, υπήρξε ένα σημείο, το οποίον ή εγώ δεν κατάλαβα, ή με το οποίον διαφωνώ και νομίζω ότι θα θέλατε να το συζητήσουμε: εθέσατε τον υπερρεαλισμό σαν την έκφραση την ποιητική, την ποιητική επανάσταση που ετοποθέτησε τον ποιητή σαν υπεύθυνο απέναντι της γενιάς του, απέναντι της αγωνίας της γύρω, και της Ιστορίας.

Ανδρέας Εμπειρικός: Ως ζώσαν παρουσίαν και όχι ως βασιλεύοντα ήλιον, κοιμώμενον έξω από την έκστασίν του εις τα νεφελώματα.

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Εντάξει, ως δρώντα.

Ανδρέας Εμπειρικός: Ως δρώντα.

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Νομίζω, όμως, ότι αυτό το πράγμα δεν είναι του υπερρεαλισμού εκτός, αλλά κάθε μεγάλης ποίησης σε οποιαδήποτε εποχή, σε οποιαδήποτε τάση κι αν ανήκε, ρεύμα κι αν ανήκε, αυτό το στοιχείο το έχει διότι αυτό σημαίνει μεγάλος ποιητής.

Ανδρέας Εμπειρικός: Αντιλαμβάνομαι πλήρως την έννοια των όσων μου είπατε και θα απαντήσω ως εξής: Βεβαίως αυτό που είπατε συμβαίνει. Παράδειγμα, ο Victor Hugo ήτο και άνθρωπος δράσεως, επίσης ο Άγγελος Σικελιανός κι άλλοι πολλοί μπορώ να αναφέρω, χωρίς να αναφέρομαι εις τους εντεταγμένους εις πολιτικές παρατάξεις.

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Όχι, όχι, καθόλου!

Ανδρέας Εμπειρικός: Όπως δεν ήτο ο Victor Hugo πολιτικόν πρόσωπον, όπως δεν ήτο ο Σικελιανός, άλλο αν τον εισπράχθησαν πολιτικά πρόσωπα. Εν τούτοις, ήταν ο Σικελιανός και ο Victor Hugo agents, τα δρώντα πρόσωπα και η δρώσα δύναμις ήτο η παρουσία τους ως ανθρώπων, ενώ εγώ ομιλώ περί αυτής ταύτης της ποιήσεως. Βλέπετε;

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Ο ποιητής όμως, ο μεγάλος ποιητής παραμένει πάντα ευαίσθητος δέκτης και, πώς να πούμε, εκφραστής της αγωνίας της εποχής του σε οποιαδήποτε εποχή και σε οποιοδήποτε ρεύμα.

Ανδρέας Εμπειρικός: Ναι, αλλά η ποίησή του θα ήταν ίδια [...] στην δική μας εποχή ή σε όποια θέλετε, του Σοφοκλέους, η ποίηση άλλαζε όμως με την έννοια...

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Ο Ευριπίδης.

Ανδρέας Εμπειρικός: Ο ίδιος και αυτός, ήταν οι άνδρες οι οποίοι δρούσαν, οι άνδρες ανεξαρτήτως ποιήσεως [...] ωρισμένους ποιητάς οι οποίοι είναι, σαν να πούμε, δεν διαφέρουν πολύ από τους εκστασιαζομένους εις μίαν, αν όχι διηνεκή, παρατεταμένην έκστασιν – δεν είναι έτσι; – και κρινόμενοι από τον μέσον όρο των ανθρώπων αυτοί θεωρούνται ως εκτός τόπου και χρόνου. Βεβαίως, υπήρχαν άλλοι σαν αυτούς που αναφέρατε, αλλά δεν ήτο η ποίησίν των, δεν ήτο η ποίησής των, ενώ είτε σε μοναστήρι κλείνεστε και γράφετε, είτε είσθε εν τω άμα, μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Κολλεγίου, η ποίησίν σας έχει την ενέργειαν αυτήν, η ποίησίν σας! Έστω αν άλλος τις, πάλι υπερρεαλιστής, κάθεται μάλλον σπίτι του και ρεμβάζει – βλέπετε τη διαφορά.

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Μα την ποίηση...

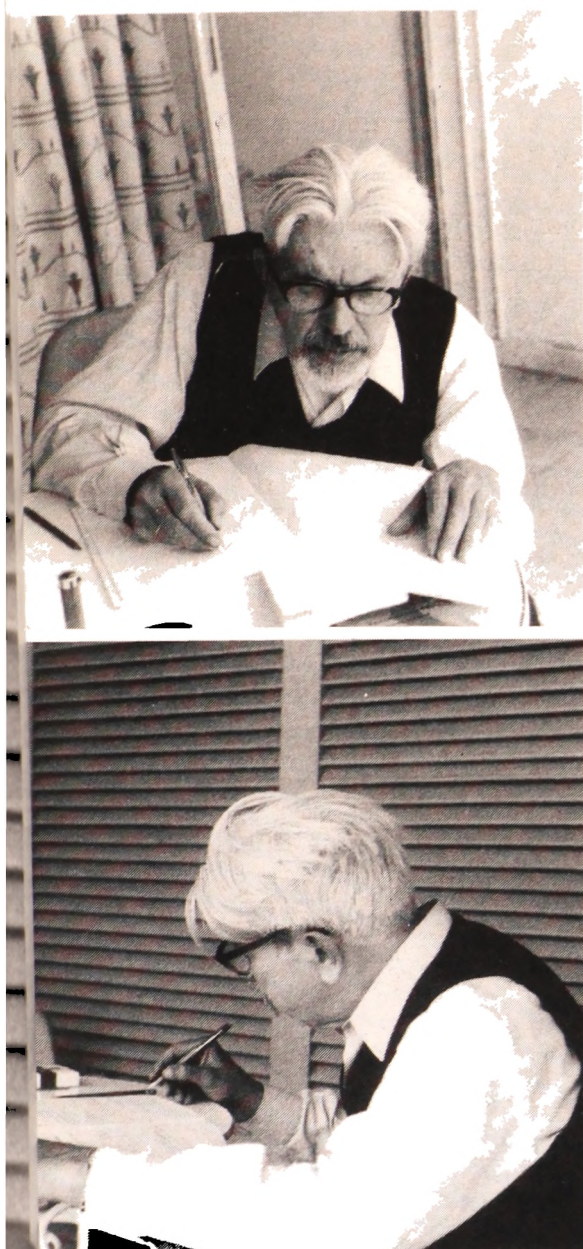
Ανδρέας Εμπειρικός: Ακριβώς, δεν δημιουργείται πλέον μόνο από την λεγομένη ιδιοφυΐαν. Γι' αυτό απέφυγα την λέξη αυτή ακόμη και για τους πιο αγαπημένους μου ποιητάς. Δεν είναι η ιδιοφυΐα, είναι η δυνατότης της αποδόσεως της υπάρχουσας ανά πάσα στιγμήν πνευματικής λειτουργίας, που, αν δεν αποδεσμευθεί, δεν καταλήγει πουθενά, ούτε εις την μεγαλοφυΐαν.

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Ποιος όμως θα την αποδεσμεύσει;

Ανδρέας Εμπειρικός: Αυτό ακριβώς έκανε, το απαντάτε και μόνος σας. Αυτός, όχι αυτός, αυτός ο Υπερρεαλισμός, η Επανάσταση που τον επέτρεψε.

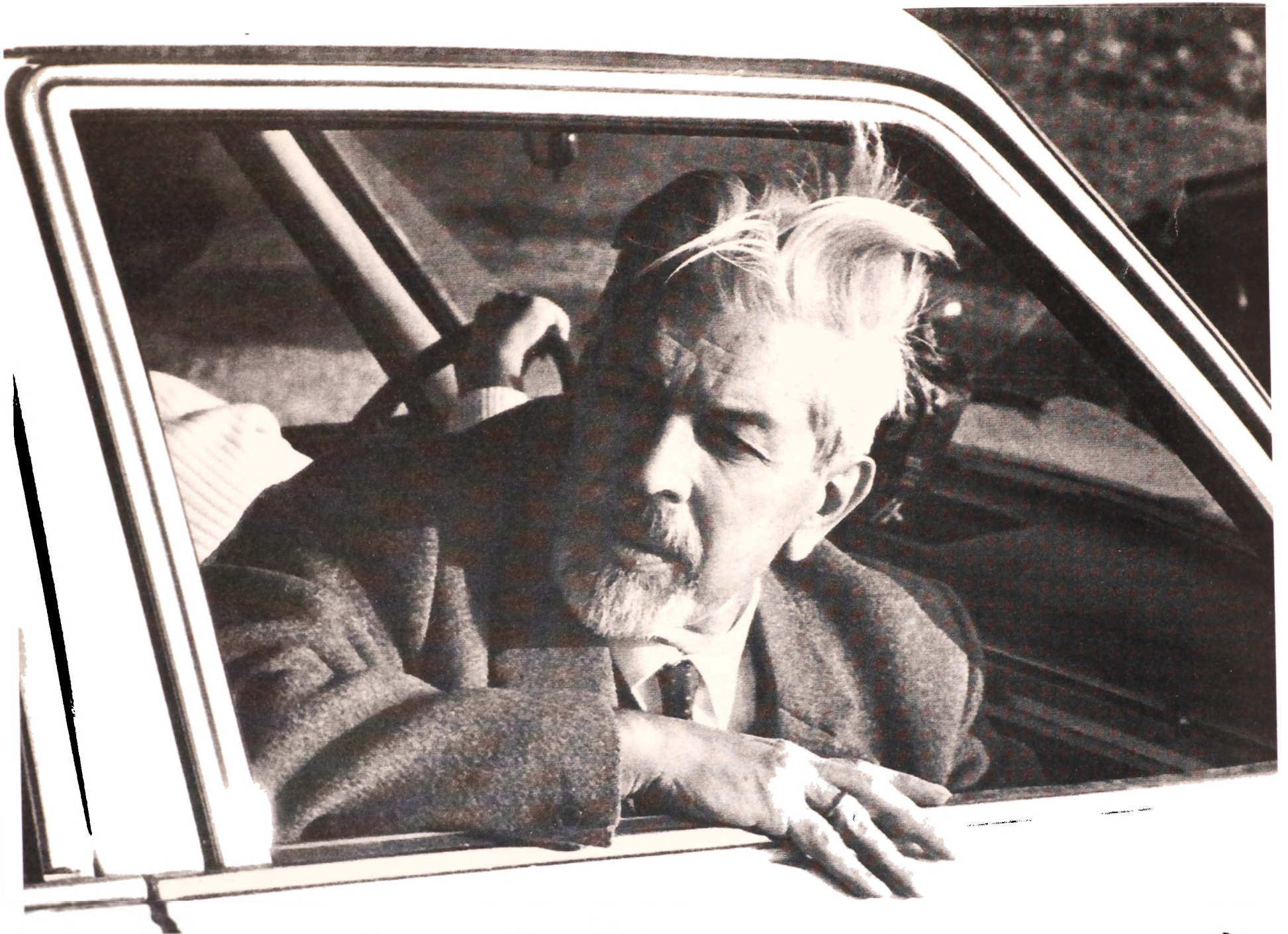
Γιώργος Φυλακτόπουλος: Φορεύς όμως της Επανάστασης και πραγματώνων την Επανάσταση είναι τα άτομα.

Ανδρέας Εμπειρικός: Φυσικά. Είναι το σύρμα το οποίον μεταφέρει το ηλεκτρικόν

Γλυφάδα 1973. Μεταφράζοντας το θεατρικό έργο του Πικάσσο: Τα τέσσερα κοριτσάκια (φωτ. Α. Εμπειρικός)

Στο αυτοκίνητο, προς Βάρκιζα.
 Τέλη Ιανουαρίου 1971, το Σαββατοκύριακο
 μετά τη διάλεξη στο Κολλέγιο.
 Στο τιμόνι η Βιβίκα Εμπειρικού (φωτ. Λ. Εμπειρικός)

Ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἔννοιαν τῆς Δόξης ἐν
Κι ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἔννοιαν τῆς Δόξης ἐν τῷ ἄνω
 καὶ μετὰ τὴν λέξιν (Ὀὐρμαγαλ) σημαίνουσαν
Ὅπως στους ουρανούς κι ἐπὶ τῆς
 ὀλοκληρούμεθα ἐν ἡρόνῃ Ἄνω καὶ πάντοτε ἀντιβρέσκον
Ὀὐρμαγαλ! – τὸ «Ὀὐρμαγαλ!
 τῶς στοὺς οὐρανοὺς κι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ
Ὅπως στους ουρανούς κι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πάντα καὶ πα
 ἔχοντες πάντοτε ἀντιῦβρέων Ἄνω καὶ πάντοτε ἀντιῦ
«Ὀὐρμαγαλ! – τὸ «Ὀὐρ
 ὐρμαγάλ! » – τὸ « (Ὀὐρμαγάλ! » εἰς τὸ

ρεύμα δια να έχουμε αναμμένο φως – δεν είναι όμως η πηγή, η βαθύτερα από την οποίαν εκπορεύεται η δύναμις αυτή.

Άκος Δασκαλόπουλος: Πηγή είναι η ίδια η Ζωή.

Ανδρέας Εμπειρικός: Η Ζωή η ίδια...

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Δεν τίθεται εν αμφιβόλω αυτό το πράγμα...

Ανδρέας Εμπειρικός: ...που καθίσταται πλέον δυνατόν να γίνη αυτή η Ζωή, η καθολική ας πούμε – και επίσης φθάνει να έχει τις προϋποθέσεις ο ποιητής...

Γιώργος Φυλακτόπουλος: Αν δεν έχει τις προϋποθέσεις, δεν είναι ποιητής.

Ανδρέας Εμπειρικός: Δεν είναι. Μα οι προϋποθέσεις αυτές υπάρχουν σε πολλούς και εν τούτοις η ποίησίν των δεν αποδίδει. Δεν αποδίδει! Δεν μπορούν να γράψουν καν. ...Ή αν το κάνουν, με χίλια βάσανα χωρίς αντίκρισμα. [...] Και έτσι ουσιαστικώς δεν αποτελεί κατάληξιν και πραγματοποίησιν του Πνεύματος!

2. Συζήτηση στο αυτοκίνητο

Ανδρέας Εμπειρικός: Ήτανε γαντοφορεμένη η ομιλία – όχι τόσο όμως ώστε να καταστεί κάπως ευνουχισμένη. Όχι.

[διακοπή της ηχογράφησης και στη συνέχεια:]

Νίκη Καραγάτση: Μπορείς να φανταστείς ποιο θα είναι το επόμενο βήμα ;

Ανδρέας Εμπειρικός: Αυτό θα δώσει την δυνατότητα της δημιουργίας – πάλι βαθμηδόν, όχι απότομα, ούτε τότε, αλλά πολύ γρήγορα παρά την οποιανδήποτε άλλη εξέλιξη – την πλησιέστερον προς τον παράδεισον δυνατότητα να υπάρξει, επί της γης, κατάσταση...

Νίκη Καραγάτση: Γιατί κι εγώ νομίζω ότι εκεί είναι το βήμα το πολύ ενδιαφέρον, ο ελευθερωμένος από το σεξ του άνθρωπος.

Ανδρέας Εμπειρικός: Μα έχω τεράστιον έργο που ασχολείται με αυτό αποκλειστικά. Τεράστιον έργο!

Βιβίκα Εμπειρικού: Ξέρει ένα κεφάλαιο ίσως η Νίκη.

Νίκη Καραγάτση: Ποιο ;

Βιβίκα Εμπειρικού: Τον Ανατολικό.

Ανδρέας Εμπειρικός: Είναι 2750 σελίδες. Ο Μέγας Ανατολικός είναι αυτό.

Νίκη Καραγάτση: Μα ο Μέγας Ανατολικός δεν είναι ελευθέρωση.

Ανδρέας Εμπειρικός: Ααα! Μα δεν τον έχεις δει τότε. Δεν το 'χεις ακούσει. Πρέπει να ξέρεις πώς αρχίζει και πώς τελειώνει. Εσύ ξέρεις ένα κεφάλαιο, που σας διάβασα θάρρως όταν ζούσε και ο Δημήτρης. Ένα, ίσως δυο. Εδώ όλο είναι εκατό τα κεφάλαια.

Νίκη Καραγάτση: Μα εγώ νομίζω πως στο Μέγα Ανατολικό γίνεται αυτό το πράγμα: δηλαδή, είναι ακριβώς η στιγμή, δεν έχει ελευθερωθεί απολύτως. Δηλαδή, πώς να στο πω, είναι ο άνθρωπος...

[διακοπή της ηχογράφησης και στη συνέχεια:]

Ανδρέας Εμπειρικός: ...που αν δεν λάβουν την αντίθετον κατεύθυνσιν, θα ολοκληρώσουν αυτήν την εδεμικήν κατάστασιν περί της οποίας τώρα δα σας μιλήσα. Αυτό θα επιτρέψει την δημιουργίαν του παραδείσου, εις τον κόσμον

αυτόν που ζούμε, για τον καθένα, και ακόμη και σ' αυτό συντελεί και ο Υπερρεαλισμός. Αλλά αυτό τούτον το έργο είναι ένα κεφάλαιον τεράστιον στο οποίο έχω αφιερώσει την άλλην πλευράν της όλης εργασίας μου. Και όχι μόνον αφιερώσει, αλλά αν το διαβάσετε κάποτε – δεν ξέρω πότε θα εκδοθεί αυτό, διότι είναι ανατριχιαστικά συγκλονιστικό...

Βιβίκα Εμπειρικού: Εννοείς ερωτικά.

Ανδρέας Εμπειρικός: Ερωτικά, ναι. Δηλαδή σε συνταράσσει εκ θεμελίων. Θα πει ψέματα όποιος λει ότι δεν διεγείρεται ακούοντάς το. Όχι με την έννοια της πορνογραφίας όμως, αλλά της ποιήσεως. Λοιπόν, παριστάνει την πορείαν από την σημερινήν, τους σκοτεινούς ας πούμε χρόνους που ζούμε ακόμη εμείς σήμερα – με κάτι σποραδικές εκδηλώσεις όπως ο Υπερρεαλισμός, κάποτε και ο Ρομαντισμός, όπως διάφορες επαναστάσεις κατά καιρούς, ακόμη και πολιτικές. Παρόλα αυτά δεν κατάφεραν να κάμουν, ό,τι μια μέρα εντούτοις θα γίνει, συντελούντων και των στοιχείων των πιο ζωτικών που αναφέραμε, από πάσα προέλευσιν, αλλά όχι δια των μέσων που νομίζουν, αλλά δια της ολοκληρώσεως και της πλήρους ερωτικής – και ηδονιστικής εννοώ – ερωτικής πραγματοποιήσεως, ελευθερίας – η ελευθερία πραγματοποιείται. Με αυτό ασχολήθηκα στο Μεγάλο Ανατολικό συγκεκριμένως. Ο οποίος δε νομίζω ότι θα τυπωθεί ποτέ στις μέρες μου, όσο ζω εγώ.

Βιβίκα Εμπειρικού: Επειδή δε θέλεις !

Βιβίκα Εμπειρικού: Ναι, επειδή δε θέλω. Διότι οι επιπτώσεις του εις την άμεσο πραγματικότητα, εις την άμεσον, πώς να πω, ζωήν, νομίζω... Φερειπείν τώρα του Λεωνίδα, αν το 'βγαζα αυτό το βιβλίο, θα τον πετούσαν με τις κλωτσές από όλα τα γυμνάσια της Αθήνας, όχι μόνο από το Κολλέγιο – ίσως από το Κολλέγιο λιγότερο.

Βιβίκα Εμπειρικού: Μα εδώ δεν μπορούσε να βγει, αλλά στο εξωτερικό μπορούσε.

[Η ερώτηση της Βιβίκας Εμπειρικού που οδηγεί το αυτοκίνητο δεν ακούγεται τόσο καλά και μένει αναπάντητη]

Ανδρέας Εμπειρικός: Ου, μόνο αυτό, κι είν' κι άλλα. Διότι αυτό συνυφαίνεται και με ζητήματα που θίγουν την θρησκείαν, θίγουν την οικονομικήν οργάνωσιν της κοινωνίας. ...Λοιπόν, ο έρωτας... Το ένα είναι η ποίησις, δεν είν' έτσι ; Υπερρεαλισμός ίσον ποίησις, ε; Το άλλο σκέλος του όλου έργου μου είναι ο έρωας και εκφράζεται, πλέον ολόστομα και χωρίς την παραμικράν αποσιώπησιν – εις βαθμόν που δεν φαντάζεστε – η πραγματοποίησις του έρωτος. Όπου και δίνονται και διάφορες, πώς να πούμε;... ωθήσεις προς λύσεις και πρακτικές ακόμη όχι μόνον ιδεολογικάς.

Άκος Δασκαλόπουλος: Προς όλες τις κατευθύνσεις.

Ανδρέας Εμπειρικός: Δηλαδή και κάποιος που θα ήθελε από σήμερα να πραγματοποιήσει αυτήν την ελευθερία μπορεί να το κάνει. Εάν βασιστεί σ' αυτό το βιβλίο, και όσα λέει ο συγγραφεύς τα εφαρμόσει με θάρρος.

Νίκη Καραγάτση: Ποιο, στο Μεγάλο Ανατολικό ;

Ανδρέας Εμπειρικός: Ναι, ναι, από σήμερα, από αύριο, από τώρα ως αύριο, χωρίς αμφιβολία. Αλλά αυτό ως άτομον, ή εν συνδυασμώ με ορισμένα άτομα. Ως σύνολον θα αργήσει πολύ ».

Απομαγνητοφώνηση: **Λεωνίδα Εμπειρικός**

Σεπτ. 1973. Ο Α. Εμπειρικός έξω από το σπίτι του στην οδό Νεοφ. Βάμβα
(φωτ. Α. Εμπειρικός)